

ברכה המסתיימת ב'ברוך אתה' מצינו שעוברים מלשון נסתר לנוכח כגון בברכת הקידוש, אבל באמצע ברכה לא מצינו שעוברים מעבר לנוכח ושוב לנסתר. ויתכן שהראשונים שנוסחתם בלשון נוכח, לא סיימו ב'למען בריתו אשר שם בבשרנו' וכמו שמצינו בתשובות הגאונים שאין תוספת זו, לכן עברו ללשון נוכח סמוך לחתימת 'ברוך אתה' (כאמור) וי"ג: צ"ה' (בנוכח, בלשון בקשה. ש"ך רסה סק"ה עפ"י אגודה ובה"ג; ערוך השלחן. וכתב בספר חדושים ובאורים שכן מוכח מאריכות הלשון 'על כן...'. וכן נהג הגרש"ז אויערבך זצ"ל. ואמר שהרוצה לומר כשני הנוסחים, טוב שיחזור לומר את הענין שנית ולא יכפול המלה 'צוה' לבדה. עפ"י הליכות שלמה ח"א כג, לט).

ג. כשאבי הבן מל, יש אומרים שאינו מברך שתי ברכות, שלא מצינו שתי ברכות באדם אחד על מצוה אחת. והמנהג לברך שתי ברכות אף באופן זה (ע' ב"י רסה). ויברך את שתיהן קודם החיתוך (ט"ז שם סק"א).

לדעת הרמב"ם, כשאבי הבן מל בעצמו יברך 'למול' (וכ"פ בשלחן ערוך רסה, ב). ויש אומרים שאף בזה המנהג לברך 'על המילה' (עפ"י שו"ת מהרי"ל יח. וכ"כ הרמ"א – עפ"י העיטור ועוד). כאשר אבי הבן אינו נוכח שם; יש אומרים שאין לברך 'להכניסו', ויש אומרים שאחד מהקהל מברך, שהרי מצוה על בית דין להכניסו. ונהגו שהסנדק מברך. וכן כאשר האב נמצא ואינו יודע לברך (ע' יו"ד שם).

ד. מנהג ארץ ישראל וסביבותיה עפ"י הרמב"ם, שאבי הבן מברך 'שהחיינו' על מילת כל בן מבניו [ומברך מיד לאחר ברכת 'להכניסו'. ולמנהג הספרדים מברך בין המילה לפריעה] (עפ"י שו"ע רסה, ז). והרמ"א כתב שבמקומותיו אין נוהגים לברך 'שהחיינו' אפילו אבי הבן הוא המוהל, מלבד בבן בכור, ע"ש. והש"ך כתב שהמנהג הוא שלא לברך אפילו בבן בכור.

המל את הגרים ואת העבדים, אומר: 'ברוך... אקב"ו על המילה'. והמברך אומר: 'אקב"ו למול את הגרים / העבדים ולהטיף מהם דם ברית שאילמלא דם ברית לא נתקיימו שמים וארץ / חוקות שמים וארץ לא נתקיימו, שנאמר אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמת. בא"י כורת הברית'.

א. לגרסת הרי"ף והרמב"ם, אין בגרים ועבדים אלא ברכה אחת [לפני הברית. שו"ת הרשב"א שכה], 'אקב"ו למול... ולהטיף מהם...'. ואין כן דעת הרא"ש ושאר ראשונים אלא מברך שתי ברכות. וכן פסק בשו"ע (רסז, יב).

ב. יש אומרים שמברכים 'למול' (כן גרסת הרמב"ם והרי"ף. ואף השו"ע שנקט לברך שתי ברכות העתיק 'למול' (רסה, ה. וכן כתב גבי עבדים בסי' רסז, יב – עכ"פ בעבד שלו. ע' באר הגולה שם). ובפתחי תשובה (רסז סק"ב) הביא מתשובת רשב"ש (פט) לברך 'על המילה', וכגרסתנו בגמרא.

ג. יש שאין מסיימים 'בא"י כורת הברית' (ב"ח רסז, עפ"י גרסת הרא"ש והטור). ויש חולקים על הוראה זו (עפ"י פרישה וט"ז שם, שלכך השמיטו סיום זה הרא"ש והטור, משום שפשוט הוא).

פרק עשרים; דפים קלז – קלח

רכא. מה דין שימוש במשפּרת, בשבת וביום טוב?

המשמרת (= מסגרת מיוחדת לייח הנמתחת על חלל הכלי, וקולטת את השמרים הניתנים בה מבחוץ ומוציאה את היין); לדברי רבי אליעזר מותר לתלותה ביום טוב (שלשיטתו מכשירי אוכל נפש מותרים אפילו אפשר לעשותם מערב יום טוב), ולדברי חכמים אסור.

בשבת לדברי הכל אסור. ואם תלה; לדברי רב יוסף חייב חטאת ולאביי אינו אסור אלא מדרבנן שלא יעשה כדרך שהוא עושה בחול (וכן סוברים רבה בר רב הונא ורב אשי להלן קלט: שהתירו לתלות המשמרת לצורך רימונים, כפרש"י שם).

משמרת התלויה על הכלי; ביום טוב, לדברי הכל מותר לשמר בה, פירוש, להניח בה את השמרים כדי שהיין יופרד ויזוב לכלי. בשבת, לדברי רבי אליעזר מותר ולהכמים אסור. ואם שימר חייב חטאת – כדברי רב כהנא [ורב ששת הקשה על כך, שמכך שר"א מתיר לכתחילה אין מסתבר לומר שחכמים מחייבים]. וכן רבה ורבי זירא נקטו שחייב מהתורה, ונחלקו משום מה מתרים בו; משום 'בורר', שנוטל האוכל ומניח הפסולת (כאשר הפסולת מרובה. עפ"י תוס' עד.) או משום 'מרקד', שהאוכל יורד למטה והפסולת נשארת בכברה.

א. הלכה כחכמים שאסור לשמר ואם שימר חייב (רמב"ם ה, יד; משנ"ב שיט סקל"ב).

ודוקא בשבת אסור, אבל מותר ליתן השמרים בערב שבת במשמרת, והיין זב והולך בשבת (אור זרוע, מובא בדרכי משה שיד סק"ד ובבאה"ל שם ט).

ב. לפרש"י רמב"ן ור"ן, הכל מודים שאם התרו בו משום 'מרקד' – הרי זו התראה. לא נחלקו אלא כשהתרו בו משום 'בורר'. ואולם מדברי רבנו חננאל כאן והתוס' (לעיל עג: ד"ה משום; ב"ק ב. ד"ה ולרבי) משמע שלרבה אם התרו בו משום מרקד פטור. וכן נמצא בירושלמי (וכן באר בבאה"ל שיט, ט בדעת הרמב"ם).

רבנו חננאל כתב שהלכה כרבי זירא. וברמב"ם (שבת ה, יא כא, יז) מבואר שחייב משום בורר או משום מרקד [י"א שמפרש כרש"י ופסק כרבה (עפ"י ב"י שיט; רעק"א לעיל עג ועוד), וי"א שמפרש כר"ה ותוס' ומסופק להלכה אם הלכה כרבה או כר"ז (באה"ל שיט, ט)]. ומכל מקום אינו חייב אלא חטאת אחת מפני שהן מלאכות הדומות זו לזו ולא נמנו כאבות נפרדים אלא משום שהיו במשכן (כדלעיל עד.), הלכך אין בהן חילוק מלאכות (עפ"י כסף משנה שגגות ז, ו, מר"י קורקוס). ויש מי שכתב לחייב שתיים (עפ"י מנחת חינוך לב, מוסך השבת ג).

דף קלח

רכב. האם יש בדברים דלהלן משום איסור האהלה בשבת או סתירת אהל?

א. תליית הגוד (= נאד, כלי עור למשקים הנמתח) ופירוקו.

ב. פריסת כילה ופירוקה; כילת חתנים.

ג. הושבת כסאות ומיטות למיניהן.

ד. שטיחת טלית על יתדות לישן תחתיה.

ה. פריסת בד המקופל ע"י משיכת חוט או משיחה הכרוכים בו.

ו. נטיית (= פריסת, מתיחת) וילון ופירוקו.

ז. חבישת כובע רחב שוליים.

א. הגוד (הנמתח על גבי יתדות כדי שיצטנן המשקה שבתוכו מהרוח העוברת תחתיו. והריהו דומה לאהל לאחר שנמתח. עפ"י רש"י); אסור לתלותו, ואם תלה – פטור.

היה תלוי ברצועותיו ומונח במקום קביעותו (כפרש"י) – מותר לנטותו בשבת. ופירש רב: בשני בני אדם דוקא (שאינו נמתח כראוי), אבל באדם אחד אסור (שנמתח טוב, שמתחו על יתד זו וקושרו בה וחוזר ומותחו על האחרת. רש"י בשם רבותיו ותשובות הגאונים).
יש פירושים אחרים בגמרא – ערמב"ם וראב"ד כב, לב. ועחו"א נב, ה.

ב. כילה (= כמין חופה הנפרסת על המיטה); אסור לתלותה או לפרקה בשבת. ואם תלה פטור (שאינה אהל קבוע). ואם היתה מקופלת במקומה וחוט או משיחה (= חבל) כרוך עליה, מותר לפורשה על ידי אותו חוט, וכדלהלן. וסיפרו (קלט.) על רב מנשיא שלא רצה להורות שום התר בכילה לבני בשכר לפי שאינם בני תורה. כתבו אחרונים שלדעת הר"ף אין התר חוט בכילה שיש בגגה טפח. ובחזון איש (נב, ה) תמה על כך. ופירש שאביי החמיר בכילה אפילו יש בה חוט ומשיחה, דלא כרמי בר יחזקאל ורב, ע"ש.

כילת חתנים (הפרוסה על גבי שני נקליטים באמצע המטה, ולא כשאר כילות הפרוסות על ארבע קינפות. רש"י) – מותר לנטותה או לפורקה (שמואל משום רבי הייא). ופרש רב ששת בנו של רב אידי שאין בגגה טפח, ולא בפחות משלשה טפחים סמוך לגגה טפח, ואין בשיפועה טפח (אופקי), ואינה מושלכת למטה מן המיטה טפח (כי אז אותו טפח מהווה קיר לאהל והמיטה נעשית לו גג. רש"י), אבל יש בה אחת מכל אלו – אסור.

רש"י מפרש שאין בכל רוחב הכילה שני טפחים ואינה עשויה לישן תחתיה. והתוס' תמהו על כך וצדדו לפרש כגון שפרוסה על גבי קנים מרובים ובין כל קנה לקנה הבד נופל, ובאותו שיפוע שבין כל קנה וקנה אין טפח. ויש מפרשים שלא אמרו אין בשיפועה טפח אלא למעלה מעשרה, אבל למטה מעשרה אין אומרים 'שיפועי אהלים כאהלים'. ואין נראה לר"י, שלענין שבת אין חילוק בין גובה עשרה לפחות.

ג. מותר להושיב ולהעמיד מטה כעין שלנו העשויה ומחוברת, ואין בדבר משום עשיית אהל ופירוקו. וכן הדין ב'כסא טרסקל' (כסא מתקפל ועליונו של עור, והעור מחובר לכסא. תוס') ו'אסלא' (כעין כסא טרסקל נקוב), אעפ"י שבפתיחתם נמתח העור כמו אהל.

מאותו הטעם מותר להעמיד חופה בשבת ולסלקה, כאשר היא קשורה בכלונסאות מערב שבת [ואינה צריכה הידוק או קשירה אחר פריסתה] – כיון שהיא עשויה ומוכנה ועומדת לכך (עפ"י מגן אברהם שטו סק"ח ומשנ"ב ובה"ל שם).

היתה המטה עשויה פרקים פרקים, וכן כסא כזה (כפרש"י 'כסא גלין') – אסור לפרקם ולהחזירם, גזרה שמא יתקע בחזוק (כדלעיל מזו).

מטה שפורסים עליה עור – אסור לעשותה משום 'אהל', כשמושיב תחילה המטה ואחר כך פורס העור. ואם פורס תחילה העור באויר ואחר כך מביאים המטה תחתיו – מותר (עפ"י פירוש התוס' 'כסא גלין').

ד-ה. תני רמי בר יחזקאל: תלית כפולה (הפרוסה על גבי ארבע יתדות, וראשיה מתכפלים לכאן ולכאן כעין כתלים. ערש"י) לא יעשה, ואם עשה – פטור.

הר"ף ור"ח מפרשים שאין בגגה טפח, אלא נתונה על המוט ומשולשלת לארץ בשני ראשיה, ונכנסים תחתיה לישן ולהגן מפני החמה.

היה כרוך עליה חוט או משיחה – מותר לנטותה לכתחילה.

- א. התוס' נסתפקו אם מדובר דוקא שמשיר בה טפח פרוש, שמוסיף על אהל עראי הוא, או יתכן שכריכת חוט או משיחה מועילה אפילו בלא שיר טפח.
 - ב. החזו"ן איש (נב,ו) צדד שכריכת חוט ומשיחה אינה מועילה לענין סתירה, שאם היה פרוש מבעוד יום עם חוט אסור לפרקו בשבת, שאף מקצת אהל אסור לסתור שבזה סותר האהל. ואולם אם עשאו בשבת מותר לפרקו שכיון שהותר לנטות הותר לפרוק.
 - ג. לדעת רבי אליעזר (לעיל קכה) אסור להוסיף על אהל עראי בשבת.
- ע' פרטים נוספים בעשיית אהל עראי ובתוספת עליו, בעירובין קב.

1. וילון (מסך שכנגד הפתח. רש"י), מותר לנטותו ומותר לפרוקו (רב משום רבי חייא).

- א. לא התירו אלא כשעשוי לצניעות [כגון להפסיק בין אנשים לנשים בשעת הדרשה. מרדכי; משנ"ב שטו סק"ה], או להגנה מפני החמה וכד', אבל עשיית מחיצה כדי להתיר, כגון מחיצות סוכה או רשות היחיד – אסורה מדרבנן (עפ"י ראשונים). ויש מתירים אף בעשוי להתיר טלטול (עפ"י רש"י סוכה טז: וער"ן לעיל קכה:).
- ב. וילון קבו ע; בתרומת הדשן (סח) כתב לדייק מרש"י בעירובין לאסור [אלא שכתב שהפרוכת הנתלית לפני ארון הקודש אינה משמשת כדלת ויש להתיר לתלותה אפילו בקביעות. ולמעשה משך ידו מלהתיר גם בזה]. ובבית יוסף כתב שנהגו הטר בדבר, וכן פסק הרמ"א. ופרשו הטעם, שאין נחשב אהל קבע כיון שהוא נד ברוח ואינו מעכב העוברים ושבים. אכן אם קובעו מלמעלה ומלמטה אסור מפני שמוסיף על הבנין (עפ"י ב"י וש"פ).
- ובחזו"א (נב,ג) תמה על הטר תליית הוילון הקבוע, הלא כיון שקובעו על מכוננו וזהו בנינו להיות תלוי תמיד, הרי זה כתולה דלת על ציריה שחייב, ואף בפרוכת התלויה על הדלת או על קיר. ומאידך אם אינה תלויה אלא לפי שעה [כגון פרוכת שמחליפים אותה בשבת], אפילו קושרה למטה שאינו נע ונד ברוח מצויה מותר. (ובשער הציון שם (ו) מצדד להתיר כשקבועה למעלה ולמטה רק אם דרכה להיפתח תמיד וכדין פקק החלון, אבל העשויה לכמה ימים משמע שחושש שם לאיסור תורה).
- ג. יש מהראשונים שנקטו שלא התירו תליית וילון אלא אם כרוך בחוט או במשיחה (ר"ה. וכן פירש המשנ"ב שטו סקל"ט דברי הרמב"ם), אבל להלכה מותר בכל אופן (משנ"ב שם עפ"י שאר הפוסקים).

ז. רב ששת בנו של רב אידי התיר לחבוש בשבת כובע של לבד, והקשו מדברי הברייתא האוסרת, וחילקו בין אם יש ברחבו טפח אם לאו. והקשו אם כן יהא אסור לשרבב גלימתו מראשו טפח?! וחילקו בין מהודק ובין שאינו מהודק; לפרש"י חזרו מסברת איסור אהל, אלא כובע שאינו מהודק אסור שמא יעוף ברוח ויביאנו ברשות הרבים. ולפירוש ר"ח ועוד ראשונים נשאר בסברא הראשונה וחילקו בין כובע הנכפף (כגון טלית וגלימה) שאינו נראה כעין אהל, ובין כובע העשוי מחומר קשיח (והוא עשוי לצל. פוסקים) שאסור כשוליו רחבים טפח.

כתבו הפוסקים שאם אין כובע אחר תחת הכובע, אין לחוש שמא יטלטלנו ד' אמות בידיו, ומותר לחבוש במקום שאין עירוב אפילו אינו מהודק. ויש מקומות שנהגו להקל אפילו יש בשוליו טפח ואעפ"י שהשפה עשויה לצל. ואם כי אין למחות ביד הנוהגים כן, אך במקום שלא נהגו יש להחמיר בזה כדעת ר"ח ושאר ראשונים (עפ"י משנ"ב שם, מ-מא).

רכג. האם מותר לטלטל כירה שנשברו כמה מירכותיה?

בברייתא אמרו: כירה שנשמטה אחת מירכותיה – מותר לטלטלה (שעדיין היא 'כלי' ויכולה לעמוד בשלש רגליה הנותרות. הערוך). שתיים – אסור. רב אמר: אפילו אחת אסור, גזרה שמא יתקע.

א. הלכה כרב. ודוקא כשנשמטה הרגל אבל נשברה או שאינה נמצאת כאן, אין הכירה אסורה בטלטול (עפ"י ט"ז ושאר אחרונים שח, טז).

ב. ספסל שנשברה אחת מרגליו, נראה שדינו ככירה (כן כתב בתרומת הדשן עא שראוי להחמיר אף כי היה מקום לחלק ולומר הואיל וראוי להניחו על ספסל אחר לתומכו, לא גזרו בו שמא יתקע. וכן הביאו השו"ע שיג"ח. והרמ"א (שח, טז) סתם בזה בלשון איסור). ונראה שבשעה שנשמטה הרגל וירא שלא יפול הספסל ויבואו אנשים לידי נזק, מותר לטלטלו ולפנותו משם או לסמכו על ספסל אחר ולישב עליו, אך יזהר שלא יטלטלנו בישיבתו (עפ"י באור הלכה שח, טז).

דפים קלח – קלט

רכד. א. האם עתידה תורה להשתכח מישראל?

ב. אלו עונשים באים מעיוות משפט והעמדת דיינים שאינם הגונים?

א. רב אמר: עתידה תורה שתשתכח מישראל (והפלא ה' את מכתך; הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלאה ופלא ואבדה חכמת חכמיו...). וכן אמרו רבותינו כשנכנסו לכרם ביבנה, שנאמר הנה ימים באים נאם ה' אלקים והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמע את דברי ה'. ונעו מים עד ים ומצפון ועד מזרח, ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו. 'דבר ד' – זו הלכה; זה הקץ; זו נבואה. אמרו: עתידה אשה שתטול ככר של תרומה ותחזור בבית כנסיות ובבתי מדרשות לידע אם טמאה היא ואם טהורה היא – ואין מבין [בדבר שאינו מפורש בכתוב].

רבי שמעון אומר: חס ושלוש שתשתכח תורה מישראל, שנאמר כי לא תשכח מפי זרעו. אלא מה אני מקיים ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו – שלא ימצאו הלכה ברורה (בטעמיה, שלא יהא בה מחלוקת) ומשנה ברורה במקום אחד.

ב. תניא, רבי יוסי בן אלישע אומר: אם ראית דור שצרות רבות באות עליו – צא ובדוק בדייני ישראל, שכל פורענות שבאה לעולם לא באה אלא בשביל דייני ישראל. והביאו מהמקראות שבנביאים על ראשי ישראל שרשעים היו ותלו בטחונם במי שאמר והיה העולם לאמר הלא ה' בקרבנו לא תבוא עלינו רעה, ובגלל שלש עבירות שבידם: ראשיה בשחד ישפטו; כהניה במחיר יורו; נביאיה בכסף יקסמו, מביא הקב"ה עליהם שלש פורעניות: ציון תשדה תחרש; ירושלם עיין תהיה; הר הבית לבמות יער. אמר רב פפא: אם ייבטלו הדיינים (מטי דין) מישראל – ייבטלו מהם נוגשיהם (הנכרים). הסיר ה' משפטך פנה איבך).

ועוד דרשו המקראות על עונשם של הדיינים שנעשו מקל לחזניהם (= שמחזקים לשמשיהם שאינם הגונים), ועל תלמידי החכמים המחזקים דיינים רשעים שבמשפחותיהם ומלמדים הלכות ציבור לדייני בור, וכן על סופרי הדיינים ועורכי הדיינים ובעלי דינים רמאים.

[אמר ריש לקיש: כל המעמיד דין שאינו הגון כאילו נוטע אשירה בישראל... אמר רב אשי: ובמקום שיש תלמידי חכמים – כאילו נוטעו אצל מזבח... (סנהדרין ז:).